

ДОЛАНА (HAWTHORN) ЖЕМИСІНІҢ БИОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ**Абдигани Акерке Жанболаткызы**

студент, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Қазақстан, Өскемен қаласы

Сулейменова Назерке Мараткызы

научный руководитель, Педагогика ғылымдарының магистры, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Қазақстан, Өскемен қаласы

BIOLOGY AND USES OF HAWTHORN FRUIT***Akerke Abdigani****student, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk****Nazerke Suleimenova****Master of Pedagogical Sciences, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk***Аннотация.** Мақалада долана (Hawthorn) жемісінің шығу тарихы, емдік қасиеті, қызықты факторлар мен түрлері баяндалған.**Abstract.** The article tells about the history of hawthorn, its medicinal properties, interesting factors and species.**Түйін сөз:** долана, дәрілік мақсат, ішек аурулары, долана препараттары, долана жидектері, пайдасы мен зияны, қызықты факторлар.**Keywords:** hawthorn, medicinal purpose, intestinal diseases, hawthorn preparations, hawthorn berries, benefits and harms, interesting factors.

Долана (лат. Crataegus) - қызғылт (Rosaceae) тұқымдасына жататын жапырақты, сирек жартылай мәңгі жасыл биік бұталар немесе кішкентай ағаштар.

Долана препаратын дәрілік мақсатта қолдану Диоскорид дәуірінен бастап (б.з. д. I ғасыр) жүрек ауруларын, ұйқысыздықты, бас айнаруды және тыныс алуды емдеу құралы ретінде белгілі. Қытай халық медицинасында жемістер ғасырлар бойы ішек ауруларында ас қорытуды жақсарту үшін, ал шараппен бірге жүрек аурулары үшін қолданылған.

Долана әртүрлі невротикалық бұзылуларға тыныштандыратын құрал ретінде үлкен жетістікпен тағайындалды. Долана жемісінің сұйық алкоголь сығындысын Ұлы Отан соғысы

кезінде медицинада қолдану үшін Е. Ю. шасс жүрек-тамыр ауруларын емдеу үшін ұсынған.

Долана препараттарын терапевтік қолданудың ғылыми негіздемесін XIX ғасырдың соңында ағылшын ғалымдары берген.

Олар долана жүрек ауруларына оң әсер ететінін, жүректің жиырылуын күшейтетінін және тыныштандыратын әсерге ие екенін атап өтті. Дәрігер Клемент стенокардиядағы ауырсынуды толығымен тоқтатуға қол жеткізді, көптеген пациенттерге долана тағайындады, ал басқа дәрі-дәрмектер жеңілдік бермеді. Ол "Долана – XIX ғасырдың ең құнды ашылуы" деп атады.

Долана жапырақты және аралас ормандардың, өзендер мен жартастардың жағасында, тау бөктерінде, аңғарлар мен шеттерде өседі. Ол Солтүстік жарты шардың қоңыржай аймақтарында, негізінен Солтүстік Америкада, сондай-ақ Еуразияда кең таралған.

Долана тұқымының көптеген өсімдіктері (және олардың мыңға жуық түрі бар) дәрілік болып табылады. Ресей ормандарында жабайы долананың 40-қа жуық түрі өседі, бірақ үш түрі емдік мақсатта қолданылады: қызыл долана, бес жапырақты долана және тікенді долана. Бұл түрлер бір-бірінен негізінен жапырақтары түрінде, жасару, жемістердің мөлшері мен түсі, тұқымдардың саны, тікенектердің болуы, ішінара бұтақтардың түсі бойынша ерекшеленеді.

Долана жидектерінен джемдер, компоттар, кәмпиттер, пастила, Джем, картоп пюресі, шырын, пирогтарға арналған қоспалар, "шикі Джем" (қантпен сүртілген жидектер) дайындалады.

Жақында долана препараттарының қандағы холестеринді төмендетуге, қалқанша безінің қызметін қалыпқа келтіруге қабілеттілігі анықталды, бұл атеросклерозды емдеуде жақсы әсер етеді.

Долана гүлдерінің инфузиясы жеміс препараттарына қарағанда тиімді.

Піскен долана жемістері косметологияда қолданылады. Бал қосылған долана жемістерінен жасалған маскалар теріге серпімділік береді, қан тамырларының жұмысын сергітеді.

Долана жемістерінде қант, флавоноидтар, сапониндер, фитостеролдар, каротин, холин, гликозидтер, таниндер, органикалық қышқылдар, малик, лимон, кратегус, шарап тас, аскорбин және т.б. тұқымдарда амигдалин мен эфир майы, гүлдерде флавоноидтар, сапониндер, эфир майы, кратегус, хлорогендік, кофе қышқылдары, гиперозид кездеседі.

Долана артықшылықтарының бірі – уыттылықтың болмауы, сондықтан оны денсаулыққа қауіпті немесе теріс салдарсыз ұзақ уақыт қолдануға болады. Бірақ бұл долана бәріне мүмкін және оны қабылдауға қарсы көрсетілімдер жоқ дегенді білдірмейді. Оны қолдануға негізгі тыйымдардың арасында:

- өсімдіктің жемістерімен шай немесе инфузияны аш қарынға қабылдауға болмайды, бұл ас қорыту жүйесінің шырышты қабығын тітіркендіреді және созылмалы патологиялардың өршуіне, іштің ауырсынуына және ішек құрысуларына әкелуі мүмкін;
- әр түрлі фитонасто, шай немесе қайнатпа дәрі-дәрмектерін ішуге болмайды, бұл өзара әрекеттесудің жағымсыз реакцияларын тудыруы мүмкін және іштің ауырсынуын, құрысулар мен қабынуды тудыруы мүмкін;
- рульге отырмас бұрын долана бар түрлі қосылыстарды қолдануға болмайды, олар босаңсытатын, седативті әсерге ие және ұйқышылдықты тудыруы мүмкін, бұл көлік жүргізу кезінде қауіпті;
- болашақ аналарға долана қолдануға тыйым салынады (жүктіліктің кез-келген триместрінде), кейде өсімдік мерзімінен бұрын босануды немесе ұрықтың өлімін, қан кетуді тудыруы мүмкін;
- нәрестелерін емізетін әйелдер үшін долана бар кез-келген дәрі-дәрмектерді қабылдау ұсынылмайды;
- әрине, долана препараттарының кез-келген нұсқаларына аллергия немесе өсімдік компоненттеріне төзбеушілік күдік туындаған кезде тыйым салынады;
- инсульттан немесе инфаркттан кейін пациенттерге долана қабылдауды толығымен

болдырмау керек, ол асқынулар мен нашарлауды тудыруы мүмкін.

Долананың келесі сорттары ең танымал:

1. тік немесе қарапайым, биіктігі 3-8 метрге дейін өседі. Қызыл түсті, беті жылтыр жемістер;
2. Понтий, суыққа төзбейді, биіктігі 7 метрге дейін өседі. Жидектер сары түсті, ашық дақтары бар;
3. Даурский, биіктігі 2-6 метрге дейін өседі. Жемістер сфералық, ашық қызыл, тамыз айында піседі;
4. Дөңгелек жапырақты, биіктігі 5-9 метрге жетеді. Жидектер тәтті және қышқыл дәмі бар кішкентай алма тәрізді;
5. Перистонадрезанный, омыртқалардың болмауымен немесе аз санымен сипатталады. Ол 4-6 метр биіктікке дейін өседі;
6. Бір жапырақты, жидектер дерлік дәмі жоқ, ашық қызыл. Бұтаның биіктігі - 3-8 метр;
7. Қырым, өте көп тікенектермен ерекшеленеді, аязға бейімделмеген. Ол 1-3 метрге дейін өседі, жемістер кішкентай алмаға ұқсас қара қызыл түсті;
8. Максимович долана, 7 метрге дейін өседі, жемістер кішкентай, дөңгелек, шаштарымен жабылған, олар пісіп жатқанда жоғалады;
9. Желдеткіш, орташа мөлшердегі ашық қызыл жидектермен жеміс береді, 5 метрге дейін өседі;
10. Жұмсақ, биіктігі 6 метрге дейін, жидектер қызғылт-қызыл, дақтары бар, жағымды тәтті және қышқыл дәмі бар;
11. Қара жемістер мен жасыл целлюлоза бар жасыл ет. 6 метрге дейін өседі;
12. Биіктігі 5 метрге дейін тікенді, бұта немесе ағаш, ашық қызыл немесе күлгін түсті дөңгелек жемістер;
13. Морденский (тоба), биіктігі 4 метрге дейін өте әдемі ағаш, гүлдену кезінде ақ түске ие болатын Терри ашық қызғылт гүлдері бар. Жемістер үлкен, алмұрт тәрізді. Қызғылт-қызыл, күлгін, сары және қара түстер бар.

Долана туралы қызықты деректер:

- емдік және пайдалы қасиеттеріне байланысты ежелгі уақытта өсімдік көбінесе сиқырлы қасиеттерге ие болған, тікенектер зұлым рухтардан қорғау үшін алдыңғы есікке бекітілген;
- ежелгі гректер кептірілген долана жемістерін қосып нан пісірді;
- буряттар аурудың алдын алу үшін өсімдіктің бұтақтарымен нәрестенің бесігін безендіреді. Ұзақ және бақытты отбасылық өмір үшін жас жұбайлар гүл шоқтарын қояды.
- әр түрлі халықтарда долана шығу тегі туралы өз аңыздары бар;
- ежелгі Ресейде сиқыршы өзінің жақсы істерін ешқашан құрғатпау үшін жақсы ханымды долана бұтасына айналдырды деп сенген. Сондықтан өсімдік емдік қасиеттерге ие және осы атауды алады;
- жас қарақұмық доланадан гүл шоқтарын тоқып, оларды киіп, неке мен отбасы құдайы Гименаға береді.
- 14 ғасырда долана көптеген ауруларды емдеуге тырысқан емшілердің сәтсіз медициналық тәжірибелерінің салдарынан жойылды. Бақытымызға орай, олар өсімдіктің пайдасы шектеулі екенін уақытында түсінді және оны жоймады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Долана // Бари — Білезік. - М.: Кеңес энциклопедиясы, 1970. — (Большая советская энциклопедия/ гл. ред. А. М. Прохоров ; 1969-1978, т. 3).
2. Долана // Брокхаус пен Ефронның энциклопедиялық сөздігі: 86 том (— СПб., 1890—1907.
3. Соловьева Н. М., Котелова Н.В. Долышник. — М., 1986. (dead link)
4. Маевский п.Ф. КСРО-ның еуропалық бөлігінің орта аймағының флорасы. — Изд. 9 - е. - л.: құлақ, 1964